

Araştırma Makalesi • Research Article

Kur'ân'daki Mübhemâtın İdeolojik Yorumu: Kummî Örneği*

The Ideological Interpretation of Mubhemâtu'l-Qur'ân: The Case of Kummî

Mehmet Salmazzem^{a, **}

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8526-4512

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mart 2021

Düzeltilme tarihi: 12 Mayıs 2021

Kabul tarihi: 21 Mayıs 2021

Anahtar Kelimeler:

Kur'ân

Mübhemât

Şia

Kummî

ÖZ

Kur'ân, benzersiz bir yapıya sahip olmakla birlikte kendi nüzûlüne tanıklık eden toplumun dil inceliklerini büyük oranda muhafaza etmiştir. Kur'ân'ın mübhem ifadeler içermiş olmasını da bu bağlamda sayabiliriz. Kur'ân'daki mübhemâtı aynı zamanda O'nun evrenselliğine müteveccih önemli bir unsur olarak görmek mümkündür. Ne var ki bunlara yönelik bazı yorumların, Kur'ân'ın evrensel mesajını gölgelediği anlaşılmaktadır. Bilhassa mutaassıp bazı isimlerin, kendi ideolojilerini desteklemek gibi mülahazalarla Kur'ân'daki mübhemâta yönelik yorumlar yaptığı bilinmektedir. Örneğin Şia'ya müntesip bazı isimlerce Kur'ân'ın ruhuna muhalif "aşırı" nitelikli yorumların sayısı az değildir. Şia'sının sembol isimlerinden olan Kummî bunlardan biridir. Tefsirine bakıldığında Kummî'nin Kur'ân'daki mübhem ifadelerin çoğunu mezhebî kaygıları öne çıkararak; keyfî bir yaklaşımla yorumlamaya çalıştığı görülmektedir. Kummî örneğinde Kur'ân'daki mübhemâtın ideolojik yorumunu kritize etmeyi hedefleyen bu çalışmada doküman analizi metoduna başvurulmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 30 March 2021

Received in revised form: 12 May 2021

Accepted: 21 May 2021

Keywords:

Qur'ân

Mubhemât

Shia

Al-Qummî

ABSTRACT

Qur'ân has largely preserved the linguistic subtleties of the society that witnessed its period of revelation as well as it has a unique structure. In this context, we can count the fact that the Quran contains the Ambiguous (Mubham) expressions. It is possible to see the Mubhamat expressions in the Quran as an important element towards its universality. However, it is understood that some interpretations regarding them overshadow the universal message of the Quran. It is known that some people who are especially bigoted make comments on the Mubhamat in the Quran, with their own ideologies. For example, the number of "extreme" comments made by some names who are affiliated with Shia, contrary to the spirit of the Quran, are not few. Kummî is one of them. When al-Qummî's Tafsir is examined, it is seen that he tries to interpret most of the Ambiguous expressions in the Quran with an arbitrary approach that emphasizes his sectarian concerns. The method of document analysis was used in this study, which aims to criticize the ideological interpretation of the Ambiguous (Mubhamat) in the Qur'an by taking al-Qummî as an example.

1. Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlünden kıyamete kadar her asra hitap etme vasfına sahip olup bütün insanlara yönelik mesajlar içeren ilâhî kelimedir. Kur'ân'ın bu özelliği evrensellik niteliğinin delillerinden kabul edilmektedir. Bununla birlikte Kur'ân, indîği toplumun dil özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Arapların kullandıkları sözcük ya da

kavramların benzerlerini içermekle beraber benzersiz bir yapıya sahip olduğunu da bilmek gerekir. Başka bir ifadeyle Kur'ân, Arapların kendi konuşma dillerinde ya da edebî söylemlerinde kullandıkları dil inceliklerini kullanarak onlara meydan okumuştur. Nüzûl döneminde gerçekleşen olay veya olaylara yönelik bazı ifade ya da hükümlerin Kur'ân'da yer alması onun evrensellik niteliğine halel getirmez. Zira hâkim görüşe göre nüzûl sebebinin hususî

* Bu çalışma, 7 Aralık 2020 tarihinde Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde düzenlenen İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı II (Klasik Dönem- M. VII.- XII. Yüzyıllar) Sempozyumunda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: m.salmazzem@alparslan.edu.tr

olması mesaj(lar)ın genel olmasına mani değildir (Suyûti, 2008: 71-72.).

Gerçek şu ki Kur'ân; Tevrat gibi şahıs, mekân ve zamana dair ayrıntılara çok fazla yer vermez. Esasen Kur'ân'ın böyle bir amacının olduğu da söylenemez. Kur'ân'ın ifadelerindeki gaye; şahıs ve mekân özelinde tarihî ya da coğrafi bilgiler vermek değil bu unsurlar üzerinden evrensel prensipler ortaya koymaktır. Kur'ân, muayyen bir gruba ya da belli bir dönemde yaşayan insanlara değil herkese müteveccih mesajlar içermektedir (el-En'am 6/19; es-Sebe' 34/28; et-Tekvîr 81/27.). Nitekim Kur'ân'da bu eksendeki konulardan, genellikle "mübhem" ifadelerle bahsedilmektedir. Kur'ân'daki mübhem ifadelerin, onun üslup özelliklerinden olduğu bilinmelidir. Ne var ki bazı isimlerin Kur'ân'daki evrensel mesajları gölgeleyecek yorumlar yaptıkları sır değildir. Bunların Kur'ân'daki mübhem ifadeler üzerinden kendi ideolojilerini meşrulaştırma çabaları dikkat çekmektedir. Bilhassa mezhebî taassubun egemen olduğu Şia'nın İsnâaşeriyye fırkasına müntesip Kummî gibi isimlerde bunun örneklerini ziyadesiyle görmek mümkündür. Çalışmada Kummî öreğinde mübhemâtü'l-Kur'ân hakkındaki ideolojik yorumların irdelenmiş olması, Kummî'nin hem yaşadığı dönem hem de İsnâaşeriyye Şia'sındaki konumuyla alakalıdır. Çünkü, ileride de değinileceği üzere, Kummî hicri üçüncü asır gibi erken dönem alimlerinden biri olup Şia'nın önemli hadis ve fıkıh âlimi olarak kabul edilmektedir (Özel, 2002: 371). Kuşkusuz böyle birinin yaptığı yorumların mezhep içerisindeki yansımalarının çok daha büyük olacağı yadsınamaz. Dolayısıyla bunlar, Kummî'nin mübhemâta dair yorumlarının irdelenmesini önemli kılmaktadır.

2. Etimolojik Açından Mübhemât

Sözlükte, mübhem kavramının kökü olan b-h-m harflerinden türeyen kelimelerde gizlilik, kapalılık, bilinmezlik, anlaşılmaçlık gibi anlamlar öne çıkmaktadır. Örneğin Araplar, anlaşılmaç bir durumu belirtmek için هَذَا أَمْرٌ مُّبْهَمٌ/hâza emrun mübhemün, kapıyı kapatmak anlamında ise الْبَابُ مُبْهَمٌ/ebhemtu'l-bâbe ifadesini kullanırlar (İbn Fâris, 1979: 311). Karanlık gece için لَيْلٌ مُّبْهَمٌ/lejlün behîmun, kapısı bulunmayan duvar için ise حَائِطٌ مُّبْهَمٌ/hâitun mübhemün derler. Konuşma özelliği bulunmadığı ve çıkardığı sestem herhangi bir şey anlaşılmaçlığı için hayvanlar için bilhassa evcil hayvan ve dört ayaklı hayvanlar için de الْبَيْهْمَةُ/el-behîme demektirler. Örneğin أَلْحَلْتُمْ لَكُمْ بِهَيْمَةَ الْأَنْعَامِ ... hayvanlar size helal kıldı (el-Mâide 5/1.) âyetinde geçen "behîme" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır (İbn Mânzûr, t.y., I/376-378; Râgıb el-İsfahânî, t.y.: 81.). Özetle bütün bu ifadelerde kapalılık, bilinmezlik anlamları vardır. Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. Yüzyılın ilk çeyreği) ve Semîn el-Halebî'ye (ö. 756/1355) göre, duyu veya aklın sınırlarına girmekle birlikte his ya da akıl yoluyla idrakinin güç olduğu her şeye mübhem denilmektedir (Râgıb el-İsfahânî, t.y.: 81.); Semîn el-Halebî, 1996: I/238).

Terim olarak "Mübhematu'l-Kur'ân" teribinde de sözlük anlamına paralel olarak kapalılık, bilinmezlik anlamları öne çıkmaktadır. Buna göre Mübhematu'l-Kur'ân; Kur'ân'da özel isimleri yerine zamirler, cins isimler, ism-i işaretler ve ism-i mevsuller ile ifade edilen insan, melek, cin, topluluk, belirsiz zaman ve mekân, yıldız, hayvan, yön ve sayılara denilmektedir (Suyûti, 2008: 699; Cerrahoğlu, 1989: 186.).

3. Mübhemâtü'l-Kur'ân Hakkındaki Bilginin Kaynağı ve Niteliği

Kur'ân'ın edebî özelliklerinden olan mübhemât ilmi hakkında ilk müstakil eser hicri altıncı asrın başlarında Süheylî (ö. 518/1185) tarafından yazıldığı bilinmektedir. Fakat bu durum, Kur'ân'daki mübhemâta Süheylî'nin yaşadığı dönemden önce ilgi duyulmadığı anlamına gelmemektedir. Rivayetlere göre İbn Abbas (ö. 68/687-688) ve onun talebesi olan İkrime (ö. 105/723) gibi bazı isimlerin konuyla alakadar oldukları bilinmektedir. Bu da hem sahabe hem de tabiin döneminde mübhemât meselesine ilgi duyulduğuna işaret etmektedir (Suyûti, 1992: 11-12). Fakat bu hususta verilen örneklerin sayıca çok olmadığını, en azından Kur'ân'daki mübhemâtın asr-ı saadet ve ona yakın dönemlerde ciddi bir merak konusu olmadığını söylemek mümkündür. Bunun muhtelif nedenleri olabilir. Nüzûl sürecine vakıf olan sahabenin Kur'ân'daki mübhemâtın bilgisine doğal olarak haberdar olması akla gelebilecek en güçlü ihtimal olarak gözükmektedir. Bunun yanı sıra sahabe, Kur'ân'daki mübhemâta dair malumatı öğrenme gereksinimi duymamış ya da merak etmemiş olabilir. Zaten ihtiyaç hasıl olduğunda Hz. Peygamber bunları açıklardı. Ne var ki aynı şeyleri sonraki nesiller için söylemek zordur. Nüzûl döneminden sonra bu bilgilerden haberdar olmanın tek yolu nakil olmuştur. Kuşkusuz bu bilgilerin sahih kanallarla nakledilmiş olması büyük önem taşımaktadır. Rivayet kanalının sıhhati, pek çok İslam bilgini için vazgeçilmez şartlardan olmuştur. Örneğin, Mâturîdî (ö. 333/944), mübhemâta dair bilginin elde edilmesinde mütevâtir yollarla nakledilmiş olan bir hadis olmadığı sürece kendisinin söz konusu mübhem ya da mübhemler hakkında herhangi bir yorumda bulunmayacağını ifade etmektedir (Mâturîdî, 2005: 9/422-423). Benzer şekilde Suyûti (ö. 911/1505) mübhemât hakkındaki bilgiye yalnızca sahih nakil sayesinde sahip olunacağını belirtmektedir. O, Kur'ân'daki mübhemât ile ilgili yazdığı *Müfhimâtu'l-Akrân* adlı eserinde mübhemâta ilişkin bilginin tek kaynağının Hz. Peygambere dayanan ya da sahabe vesilesiyle yine Hz. Peygambere veyahut tabiin kanalıyla sahabeye ulaşan sahih naklî bilgiler olduğunu beyan etmektedir (Suyûti, 1992: 12).

Elbette ki bu husustaki yaklaşımlar önem taşımakla birlikte Kur'ân'daki bütün mübhemâtın yorumu hakkında naklî bilginin biricik yol olduğunun söylenmesi realiteyle tam olarak örtüşmemektedir. Kaldı ki yukarıda ismi zikredilenlerden Suyûti'nin aynı eserde verdiği bazı örneklerde, kendisinin de mübhemâtın yorumu noktasında belirlemiş olduğu ilkeye tam olarak uymadığı görülmektedir. Örneğin اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيْفَةً Şüphesiz ben yeryüzünde bir halife yaratacağım (Bakara 2/30) âyetinde zikredilen "halife"den maksadın Hz. Âdem olduğuna, rivâyet yerine âyetin bağlamını delil göstermektedir (Suyûti, 1992: 15). Bu örnek, Suyûti'nin Kur'ân'daki mübhemâtın anlamı hakkında naklî bilginin yanı sıra âyetin bağlamına da müracaat ettiğini açıkça göstermektedir. Velhasıl naklî bilginin yanı sıra bağlam gibi unsurların da bazı mübhemâtın tefsirinde önemli katkı sunacağı düşünülmektedir. Nitekim Suyûti'nin mübhemât konusunda, görüşlerine atıfta bulunduğu Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) Kur'ân'daki mübhemâtın varlığı hakkında ortaya koyduğu gerekçelere bakıldığında naklî bilgi dışında bağlamın da ciddi bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Gerçek şu ki Kur'an'daki her mübhemâtin anlamını bilmek mümkün olmadığı gibi böyle bir konuda araştırma yapma ya da yorumda bulunma zorunluluğu da yoktur. Aksine bazı mübhemâtin yorumlanması bile hoş karşılanmamıştır. Örneğin Zerkeşi, Allah'ın bilgisini kendi katında tuttuğu konularda, araştırma yapmaya ya da yorumda bulunmaya şiddetle karşı çıkmıştır. ... *وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ* *وَيَعْلَمُهُمْ.../ ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği kimseleri...* (el-Enfâl 8/60) âyetinde bahsedilenlerin kimler olduğu bilgisinin yalnızca Allah katında olduğunu belirtilirken bunlar hakkında yorumda bulunanları yadırgamaktadır (ez-Zerkeşi, 1957: 1/155). Hakikatten de Zerkeşi'nin işaret ettiği âyette mübhem olarak bahsedilenlerin kimler olduğu hakkında tefsirlerde çeşitli bilgiler verilmektedir (Taberî, 2001: 11/246-249). Kanaatimizce Zerkeşi'nin, âyetin ifadesine de vurgu yaparak âyette bahsedilenlerin kimler olduğu hususunda herhangi bir yorumun yapılmaması gerektiği yönündeki yaklaşımı âyetin mesajıyla daha çok örtüşmektedir.

4. Kur'an'da Mübhemâtin Bulunmasına Dair İleri Sürülen Gerekçelerin İrdelenmesi

Öncelikle Kur'an'da mübhem ifadelerin bulunmasının, sorgulayıcı bir yaklaşımla irdelenemeyeceği ve bu meyanda çeşitli gerekçelerin üretilemeyeceğini belirtmek gerekir. Çünkü Allah'ın sözleri olan Kur'an'ın üslubunu belirleyen yine Allah Teâla'nın kendisidir. Hem lafız hem de mana yönüyle Allah katından olan Kur'an her türlü müdahaleden korunmuştur (el-Hicr 15/9.). Bize düşen ondaki dilin inceliklerinden nasiplenmektir. Aynı anlayışla, Kur'an'da mübhem ifadelerin bulunmasındaki incelikleri anlamaya çalışmak icap eder. Bu anlayış çerçevesinde bazı Müslüman alimlerin, Kur'an'da mübhemâta yer verilmesini idrak etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Örneğin Kur'an ilimleri sahasında mühim çalışmalara imza atmış olan Zerkeşi, Kur'an'da mübhem bırakılan ifadelerle ilişkin bazı gerekçeler zikretmektedir. Bir kısmını analiz ederek bu gerekçeleri şöyle özetleyebiliriz:

- Mübhem ifadenin bağlam yoluyla ya da Kur'an'ın başka bir yerinde açıklanmış olması.
- Herkesçe biliniyor olduğundan dolayı şahsın mübhem kılınması. Örneğin *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun!”* (Bakara 2/35.) âyetinde Hz. Âdem'in eşinin kim olduğu herkesçe malum olduğu için sarhi olarak Havva ismi zikredilmemiştir.
- Mübhem bırakılan ifadenin açıklanmasında herhangi bir faydanın bulunmaması.
- Nuzûl sebebi özel olmakla birlikte ifadenin genel kılınarak mübhem bırakılması. *“...Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer...”* (en-Nisa 4/100.) âyetinde mübhem olarak bahsedilen kişi buna örnek verilebilir. İkrime'nin söylediğine göre kendisi 14 yıl boyunca âyette bahsi geçen kişinin kim olduğunu öğrenmek için çaba sarf etmiş ve 14 yıl sonra ancak onun sahabeden Dimrate b. Ays olduğunu öğrenmiştir (Zerkeşi, 1957: 1/159-156).
- İsim yerine şahsın önemli bir niteliği zikredilmek suretiyle mübhem bırakılan ifadeyle bahsedilen kişinin yüceltilmesi. *وَأَلَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ* *“Gerçeği getiren ve onu doğrulayanlar, işte onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır”* (ez-

Zümer 39/33.) âyetinde “gerçeği getiren” kişinin Hz. Peygamber, “onu tasdik eden” kişinin ise Hz. Ebubekir olduğu ifade edilmektedir (Zerkeşi, 1957: 1/160). Fakat âyette bahsi geçenler hakkında farklı rivayetlerin olduğunu bilmekte yarar vardır. Taberî'nin aktardığı rivayetlere göre âyette bahsedilenler şunlardır:

- ✓ Âyette zikredilen; gerçek/doğru, “la ilahe illallah”tır. Onu getiren ve tasdik eden ise Hz. Peygamberdir.
- ✓ Gerçeği/doğruyu getiren Hz. Peygamber, onu tasdik eden ise Hz. Ebû Bekir'dir.
- ✓ Gerçek/doğru olan Kur'an'dır, onu getiren Hz. Peygamber ve onu tasdik edenler ise bütün müminlerdir.
- ✓ Gerçek/doğru olan Kur'an, onu getiren Hz. Cebrail ve tasdik eden ise Hz. Peygamberdir.

Taberî, bu husustaki görüşleri ve bunları destekleyen rivayetleri sıraladıktan sonra kapsamlı bir değerlendirmenin yapılmasını daha isabetli bulmaktadır. Ona göre Allah'ın birliğine davet eden, elçilerini tasdik eden, elçilerin getirdikleriyle amel edenlerin tamamı bu âyetin kapsamına girmektedir. Ayrıca ikinci bir değerlendirme daha yapan Taberî, âyette bahsedilen “gerçeğin/doğrunun”, Kur'an ve tevhid olabileceğini; “tasdik edenlerin” ise bütün müminlerin olabileceğini belirtmektedir (Taberî, 2001: 20/204-206). Dolayısıyla mübhemâtin Kur'an'da bulunmasıyla alakalı olarak Zerkeşi'nin zikrettiği mezkûr gerekçe, ancak söz konusu rivayetler arasında “gerçeği/doğruyu” getirenin Hz. Peygamber ve onu “tasdik” edenin ise Hz. Ebû Bekir olduğu yönündeki rivayeti tercih etme durumunda geçerliliği bulunmaktadır.

• Şahsın ismi yerine onun kötü veya nakıs bir vasfı zikredilmek suretiyle mübhem olarak bahsedilen kişinin aşağılanması. Örneğin *“Doğrusu sana buğzeden, asıl ebter (soyu kesik) olanın ta kendisidir.”* (el-Kevser 108/3.) âyetinde Hz. Peygamber'e buğzeden onu karalayan kişinin ismi yerine menfi özelliği zikredilmek suretiyle mübhem bırakılan ifadeyle bahsi geçen kişi aşağılanmıştır (Zerkeşi, 1957: 1/160).

Mübhemâtin ile ilgili bahsedilen sebepler ya da ortaya konulan kriterler elbette ki büyük önem taşımaktadır. Fakat bu hususta söylenen her şey mutlak kesinlik ifade etmez. Bazen aynı ismin kendisi bu konuda ortaya koyduğu ilkeye aykırı örnekler verebilir. Diğer taraftan yukarıda da kısmen değinildiği üzere öne sürülen kriterler içerisinde rivayetin sahih bir kanal ile Hz. Peygamber'e ya da sahabeye ulaşmış olması şartı büyük önem taşımaktadır. Fakat bu hususta, nuzul sebeplerinde izlenen usulün takip edilmesinde fayda vardır. Rivayetler arasında ihtilaf olması durumunda bunlardan hangisinin tercih edileceğinin bilinmesi gerekir (İbn Teymiyye, t.y.: 1972, 47; Cerrahoğlu, 1953: 116-118; Buğda, 2020: 1765). Burada mübhemâtin anlaşılması için müracaat edilen naklî bilginin; Kur'an'ın genel hükümleriyle, mübhem ifadenin yer aldığı bağlamla çelişmemesi lazımdır.

Diğer taraftan Kur'an'daki mübhemâtin bilinmesinde rivayet kanalının sıhhati büyük önem taşımaktadır. Fakat bu mevzudaki sıhhat ölçülerinin belirlenmesinde taassuptan uzak ilmî bir mülahazanın esas alınmış olması daha çok önem taşımaktadır. Mezhebî kaygılardan sıyrılıp rivayetlerin sıhhat derecelerini objektif kriterlerle belirlemek icap etmektedir. Maalesef arzu edilen bu yaklaşımın gerçekte çok fazla karşılığı bulunmamaktadır. Bu durum, İslâmî bazı

mezhepler açısından aşılması gereken bir handikap olmayı sürdürmektedir. Örneğin Sünnî kaynaklarda zikredilen hadislerin sıhhat ölçüleri Sünniler için çok az tartışma konusu olurken aynı kriterlerle Şia'nın önemli bir kesimini ikna etmek kolay değildir. Dolayısıyla mübhemât hakkındaki bilginin kaynağı hususunda, sadece rivayetler esas alındığında Sünnî kaynaklar ile Şia'nın kaynaklarını barıştırmak çok kolay değildir. Çünkü hadis rivayetleri noktasında Şia'nın kriterleri ve yaklaşımı çok farklıdır. Şia, Sünnî kaynakların sahih kabul ettiği rivayetlerin büyük bir kısmını en baştan kabul etmemektedir. İsnâaşeriye Şia'sına müntesip çoğu isim, siyasi meselelerde Hz. Ali'nin taraftarı olmamış ya da tarafsız kalmış olan hiçbir sahabinin sözlerine itibar etmemektedir. Örneğin cerh edilen sahabilardan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Şii Caferiye mezhebinin en muteber dört hadis kaynağı olan ve *Kütüb-i Erba'a* olarak bilinen Küleyni'nin *el-Kâfî'si*, Şeyh Sadûk'un *Men lâ Yaḥḍuruhü'l-Fakih'i* ve Ebû Ca'fer et-Tûsi'nin *Tehzîbü'l-ahkâm* ile *el-İstîsbâr* adlı hadis koleksiyonlarının hiç birinde Hz. Osmân, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Hâlid b. Velid, Ebû Süfyân, Talha b. 'Ubeydullah, Zübeyr b. 'Avvâm, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, 'Amr b. el-'Âs, Muâviye b. Ebû Süfyân, Semüre b. Cündeb, Velid b. Ukbe, Abdullah b. Zübeyr, Büsr b. Ebû Ertât'dan her hangi bir rivayet yer almamaktadır (Üzüm, 2003: 33/4). İstisnâ birkaç rivayet dışında, sahabenin çoğundan rivayet yapılmamıştır. Aksine Şia mensupları, pek çoğunu karalamaktan ve onlara itham edici nitelermeler isnat etmekten kaçınmaz, hatta Hz. Ebû Bekir'e biat ettikleri için sayıları üç ila on iki arasında değişen sahabilere dışında kalanların tamamının küfre düştüklerini iddia etmektedirler (Demir, 2020: 460-466). Dolayısıyla Sünnîlere göre sahih olan bilgi Şia'ya göre zayıf hatta uydurma olabilir, kuşkusuz bu durum tersi için de geçerlidir. O halde Kur'an'daki mübhemâtın bilinmesinde ya da yorumlanmasında naklî bilginin "sıhhatî"nin yanı sıra Kur'an'ın genel hükümleri ve ayetin bağlamının da ayrı bir önem taşıdığı aşîkârdır.

5. Kummî'nin Kur'an'daki Mübhemata Dair Yorumlarının İrdenemesi

Kummî'nin (ö. 290/903)¹ Kur'an'daki mübhemâta dair bütün yorumlarını burada incelemenin mümkün olmadığını başta zikretmekte yarar vardır. Ne var ki onun bu husustaki yorumlarının ekseriyetle ideolojik ve Kelâmî nitelikte olduğu söylenebilir. Şimdi bunları bazı örnekler ışığında irdelemeye çalışalım:

5. 1. İdeolojik ve Kelâmî Yorumlar

5.1.1. Velâyet-İmâmet Ekseninde Yapılan Yorumlar

Kummî, pek çok âyette mübhem bırakılan ifade ya da kelimeleri Velâyet-İmâmet ekseninde yorumlamaktadır. Verdiği rivayetlerdeki bilgileri kanıt olarak göstererek Kur'an'da mübhem bazı ifadeleri Hz. Ali'nin ya da onunla birlikte Şia mensuplarıncâ masum görülen diğer imamların imametine yorumlamaktadır. Örneğin ona göre Bakara Sûresi'nin ikinci âyetinin başında geçen *ذَلِكَ الْكِتَابُ* / *O kitap*, ifadesindeki "el-kitâp" kelimesinden maksat, Hz. Ali'dir. Âyetin devamındaki *لَا رَيْبَ فِيهِ* / *asla onda şüphelik yoktur* ifadesi ise Hz. Ali'nin imametinde hiçbir şüphenin

olmadığını ortaya koymaktadır. *هُدًى لِلْمُتَّقِينَ* / *O, takva sahibi olanlar için bir yol göstericidir* ifadesiyle de Hz. Ali'nin Şia ehli için yol gösterici olduğu belirtilmektedir (Kummî, 2014: 1/55).

Kummî'ye göre Allah katından gelen "hak", Hz. Ali'nin Velâyetidir. O, bu görüşünü destelemek için çeşitli âyetlerden delil getirmeye çalışmaktadır. Kummî'nin iddiasına göre *لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كِرْهُونَ* / *Andolsun, size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlardır* (ez-Zuhruf 43/78) âyetinde sözü edilen "hak", Hz. Ali'nin Velâyetidir. Kummî söz konusu âyette mübhem olarak ifade edilen "hak" kelimesinden maksadın Hz. Ali'nin Velâyeti olduğuna delil olarak başka bir âyette geçen "hak" ifadesini göstermektedir. Onun iddiasına göre *وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ إِنَّا لَعَنَّا لِلظَّالِمِينَ نَارًا* / *"Hak, Rabbinizdendir de. Bundan böyle dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Kuşkusuz biz zalimler için ateş hazırlamışız..."* (el-Kehf 18/29.) âyetinde bahsi geçen "Allah katından olan hak", Hz. Ali'nin Velâyetidir (Kummî, 2014: 3/956). Böylece Kummî, mübhem bir ifadeye yönelik yaptığı yorumu yine başka bir âyetteki mübhem ifadeyi aynı minvalde yorumlayarak kanıt getirmeye çalışmaktadır.

Kummî, Kur'an'daki bazı mübhemâtı Velâyet bağlamında yorumlarken Velâyeti inkâr etmeyi Allah'ı inkâr etmekle eş tutacak kadar aşırıya gidebilmektedir. Kummî, *وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا* / *İnkâr edip âyetlerimizi tezip edenlere gelince, artık onlar için alçaltıcı bir azap vardır*. (el-Hac 22/57.) âyetinde bahsi geçen inkârcıların Hz. Ali'nin ve diğer imamların Velâyetini inkâr edenler olduğunu ileri sürmektedir (Kummî, 2014: 2/683). Aynı şekilde *الَّذِينَ كَفَرُوا* / *İnkâr edenler ve Allah'ın yolundan sapanlar...* (Muhammed 47/1.) âyetinde bahsedilen Allah'ın yolunu Velâyet yolu, Allah'ın yolundan sapanları ise Velâyetin yolundan sapanlar olarak yorumlamaktadır (Kummî, 2014: 3/975). Benzer bir yorumu *وَأَلْقَى فِي الْحَدِيثِ مَاتِكُمْ لِيَجْتَبُنَ عَمَّاكَ وَتَكُونُوا مِنَ الْخَائِبِينَ* / *Muhakkak, sana ve senden öncekilere (peygamberlere) şöyle vahyedildi: "Şayet ortak koşarsan kesinlikle aminin boş çıkacak ve elbette ziyana uğrayanlardan olacaktır"*. (ez-Zümer, 39/65.) âyetinde bahsi geçen şirk olgusunu Hz. Ali'nin Velâyetine indirgemeye çalışmaktadır. Onun iddiasına göre âyette ifade edilen şirkten maksat, Hz. Ali'nin Velâyetine başkasını ortak koşturmasıdır (Kummî, 2014: 3/902).

Kummî, Hz. Ali'nin Velâyetini kabul edip de istikamet üzere olan sahabenin sayısını birkaç kişi olarak göstermektedir. Ona göre *بِغَيْرِهِمْ مِنْ عَامِنٍ بِيٍّ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّقَهُ* / *böylece onlardan bazıları ona iman etti, bazıları ise sırt çevirdi* (en-Nisa 4/55). âyetinde bahsi geçen iman meselesi Hz. Ali'nin imametine imandır. Onun imametini sahabilardan Selman, Ebû Zer, Mikdâd ve Ammâr inanmıştır. Âyette bahsi geçen "ona sırt çevirenler" ise ehl-i beytin hakkını gasb edenlerdir (Kummî, 2014: 1/206-207).

5.1.2. Rec'at İnanıcı Bağlamında Mübhemâtın Yorumlanması

Rec-'a kökünden mastar olan rec'at, sözlükte geri dönmek manasına gelmektedir (İbn Mazûr, 1993: III/1591). Şii

¹ Tam adı Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Hâşim olan Kummî'nin, Kum'da doğduğuna inanılmaktadır. Hayatı hakkında çok az malumatın bulunduğu Kummî'nin eğitim hayatında babası İbrahim b. Hâşim'in ciddi bir etkisinin

olduğu söylenmektedir. Bkz.: Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Ali Tûsî. *el-Fihrist*, (Necf: Matba'atu Haydariyye, 1937), 26.

grupların bir kısmına göre ölümünden ya da gaybete girmesinden sonra imamın yeniden zuhuru, İsnâaşeriyye Şîa'sına göre ise imamların ve onlara zulmedenlerin kıyametin kopmasından önce dünyaya dönmeleri anlamında kullanılan bir terimdir. Rec'at, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra ilk defa Abdullah b. Sebe' tarafından ileri sürülen bir iddiadır. Buna göre Hz. Ali, tıpkı Hz. İsa gibi ölmemiş, sadece göğe yükseltılmıştir. Kıyametten önce o, yeniden dünyaya gelecek ve düşmanlarını cezalandıracaktır (Üzüm, 2007: XXXIV/504-505).

Kummî, bazı âyetlerdeki mübhem ifadeleri yorumlayarak rec'at inancına Kur'an'dan delil getirmeye çalışmaktadır. Ona göre *Resulüm! إِنَّ أَلَدَى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأَاكَ إِلَى مَعَادٍ* / *Şühesiz Kur'an'ı sana farz kılan Allah, muhakkak seni dönülecek yere döndürecektir* (el-Kasas 28/85) âyeti rec'ati haber vermektedir (Kummî, 2014: II/769).

Kummî, Câfer-i Sadık'a dayandırdığı rivayete göre *قَالُوا رَبَّنَا عَلَّمْنَا الْقُرْآنَ وَأَحْيَيْنَا الشَّيْئِينَ* / *onlar: "Rabbimiz! iki defa bizi öldürdün, iki defa dirilttin derler.* (el-Mü'min 40/11) âyetinde geçen iki kez diriltme ifadesi rec'ata işaret etmektedir (Kummî, 2014: III/908).

Benzer şekilde onun iddiasına göre *وَحَرَّمَ عَلَى قَرِيْبَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ* / *Helâk ettiğimiz bir kentin halkı artık mahrum kalır, çünkü onlar bir daha geri dönemeyeceklerdir*" (el-Enbiya 21/95.) âyeti de rec'atin varlığının en büyük delillerindedir. Kummî, bu görüşünü babasından aldığı rivayete dayanarak söylemektedir. Çünkü söz konusu rivayete göre hiçbir Müslüman, helak olsun ya da olmasın insanların kıyamette yeniden döneceklerini inkâr etmez. O halde âyette *لَا يَرْجِعُونَ* / *geri dönemeyeceklerdir* ifadesi helak olanların dünyaya yeniden dönmeyeceklerini ifade etmektedir. Buna göre helak olmayanlar dünyaya yeniden rec'at edeceklerdir (Kummî, 2014: II/666). Doğrusu âyetdeki *لَا يَرْجِعُونَ* / *geri dönemeyeceklerdir* ifadesine Kummî'nin yorumladığı şekliyle helak olan belde halkının dünyaya yeniden dönmeyecekleri anlamı verilse dahi yine rec'at için söz konusu âyetten bir delil çıkarmak mümkün değildir. Çünkü helak olanların dünyaya yeniden dönmeyeceklerinden hareketle helak olmayanların dünyaya dönecekleri sonucunu çıkarmak keyfi bir yorumdan öteye geçmez. Ayrıca âyetin anlamını Sünnî kaynaklardaki bilgiler ışığında farklı şekilde anlamak da mümkündür. Buna göre âyetin ifadesinden şu anlamlar çıkarılabilir:

- Helak olan bir belde halkı, yanlışından dönerek asla tövbe edemeyecektir.
- Helak olan bir belde halkının dünyaya dönmesi mümkün değildir (İbnü'l-Cevzî, 1984: V/387-388).
- *لَا يَرْجِعُونَ* ifadesinde *لَا* zaid olup âyetin anlamı helak olmuş olan bir belde halkının dünyaya dönmeleri haramdır şeklindedir (İbn Kuteybe, 1978: 288).
- Helak edilmiş belde halkının herhangi bir amellerinin kabul edilmesi haramdır (Zeccâc, 1988: 404-405).

Kummî, yukarıda örnek kabilinden zikredilen âyetlerdeki mübhemât gibi, pek çok âyetdeki mübhemâtı Şîa'nın rec'at anlayışına uygun olacak şekilde yorumlamaktadır. Örneğin, *وَأَذِ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنَاكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ* / *vaktiyle, Allah peygamberlerden, "size vereceğim kitap ve hikmetten sonra, yanınızda bulunan kitabı tasdik edici bir peygamber geldiğinde, ona muhakkak iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardımcı olacaksınız" diye söz almıştı* (Al-i İmran 3/81). âyetinde zikredilen, Allah'ın

peygamberlerden aldığı "iman etme" ve "yardımda buluma" sözünü rec'at anlayışı çerçevesinde yorumlamaktadır. Kummî, Ebû Abdillah'a isnat edilen bir rivayete dayanarak âyetdeki bazı mübhem ifadeleri yorumlamaya çalışmaktadır. Söz konusu rivayetin senet zincirinin son halkasında Kummî'nin babası yer almaktadır. Bu rivayete göre âyette *وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ* / *ona mutlaka yardım edeceksiniz* ifadesinden maksat ise müminlerin emiri olan Hz. Ali'ye yardım etmektir (Kummî, 2014: I/159-160).

Kummî'nin iddiasına göre Allah'ın Hz. Davut ve oğlu Hz. Süleyman'a bahsettiği nimetler arasında rec'at bilgisi de bulunmaktaydı. O, bu husustaki iddiasına *وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ* / *Şühesiz biz, Dâvud ve Süleyman'a ilim verdik* (en-Neml 27/15). âyetini delil göstermektedir. Onun iddiasına göre âyette bahsi geçen Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'a verilen bilgi arasında Rec'at bilgisi de vardı. Bu görüşünü teyit etmek için *وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا* / *Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: "Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştık*" (Enbiya 21/105). Âyetini kanıt olarak sunmaktadır (Kummî, 2014: II/741). Bu durumda Kummî'nin iddiasına göre Rec'at haberi, Kur'an'dan önceki kutsal kitaplarda yazılmıştır.

Kummî'nin savına göre Hz. Ali, rec'at ettiği zaman düşmanları da rec'at edecek ve Hz. Ali, elindeki dağlama aletiyle düşmanlarının burnunu damgalayacaktır. O, bu görüşünü *يَاكُنْ عَلَى الْخُرْطُومِ* / *Yakında biz onun burnunu damgalayacağız* (el-Kalem 68/16) âyetine dayandırmaktadır. Kummî'nin mezkûr âyetdeki ifadeleri yorumlarken İsnâaşeriyye Şîa'sının rec'at anlayışını desteklemeye çalıştığı bariz bir şekilde görülmektedir. Filhakika, Mekkî sûrelerde yer alan bu âyetin kimin hakkında nâzil olduğu hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Rivayetlere göre âyette bahsedilen kişi, Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerinden Velîd b. Muğire, Ahnes b. Şerik veya Esved b. Abdi Yağûs'tan biridir (İbn Cevzî, 1984: VIII/331). Dolayısıyla kim olduğu hakkında farklı görüşler olsa da açıkça Mekkeli müşriklerden biri hakkında indiği anlaşılan bu ifadelerin Velâyet bağlamında yorumlanması, en hafif ifadeyle âyetin anlamını saptırmaktadır.

5.1.3. Ehl-i Beytin Faziletine Ya da Ehl-i Beyte Muhalif Olarak Gösterilenlerin Tenkidine Dönük Mübhemâtın Yorumlanması

5.1.3.1. Ehl-i Beyt Bağlamında Mübhemâtın Yorumlanması

Kummî, çeşitli rivayetlere ya da kendi değerlendirmelerine dayanarak Kur'an'daki pek çok mübhemâtı "aşırı" ve Kur'an'ın ruhuna aykırı olacak şekilde Hz. Ali hakkında yorumlamaktadır. Bu çalışmada bunların tamamına yer vermek güçtür. Bunun yerine onun bu husustaki yaklaşımını yansıtacak bazı örneklerle yetinilecektir.

Kummî'ye göre Hz. Ali, Allah'ın insanları yarattığı fitratın bir cüzü olup müminlerin emiri ve Allah'ın velisidir. Hz. Ali, adeta tevhidin bir cüzüdür. Musa Rıza'ya dayandırdığı bir rivayete göre *فِطْرَتُ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا* / *Allah'ın insanları üzerine yarattığı fitrat.* (er-Rûm, 30/30) âyeti Allah'tan başka ilahın olmaması, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi

olması, Hz. Ali'nin ise Allah'ın velisi ve müminlerin emiri olması anlamına gelmektedir (Kummî, 2014: II/781).

Kummî'ye göre Fatıha Sûresi 6. âyette zikredilen sırat-ı müstakim, Hz. Ali'nin şahsı ve onu tanımanın yolu anlamına gelmektedir. Kummî, bu iddiasını desteklemek için *وَأَنَّهُ فِي أُمَّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلَّ حَكِيمٌ* Şüphesiz o, Bizim katımızda bulunan Ana Kitap'tadır, çok yüce ve hikmet dolu bir Kitap'tır (ez-Zuhruf 43/4). âyetini kanıt olarak sunmaktadır (Kummî, 2014: III/944). Dolayısıyla pek çok kez yaptığı gibi burada da mübhem bir ifadeye yüklediği anlamı başka bir mübhem ifadeyi aynı ekseninde yorumlayarak iddiasını desteklemeye çalışmaktadır. Benzer şekilde başka âyetlerdeki mübhemâtı da bu doğrultuda yorumlamaktadır. Örneğin Kummî'ye göre *لِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* "Doğrusu Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da istikamet üzere olanlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir." (el-Ahkâf 46/13) âyetinde istikamet üzere olanlardan maksat Hz. Ali'nin Velâyeti üzerine istikamette olanlardır (Kummî, 2014: III/969). Aynı yaklaşımla; Fatıha Sûresi'nde geçen *الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ* sırat-ı müstakim ifadesini yol, Hz. Ali ve onu tanımak olarak yorumlamaktadır. Kummî buna delil olarak ise *وَأَنَّهُ فِي أُمَّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلَّ حَكِيمٌ* Şüphesiz O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta (levh-i mahfuzda) mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır" (ez-Zuhrûf 43/4) âyetini getirmektedir. Ona göre âyette bahsedilen "Ana Kitap", Hz. Ali'dir. (Kummî, 2014: III /944).

Kummî, âyetlerdeki mübhemâtın bir kısmını bazen munhasıran Hz. Ali'nin imametine, onun şahsının faziletine yorumlarken bazen aşağıda atıfta bulunulan âyet bağlamında olduğu gibi onunla birlikte ehl-i beytin diğer fertlerini de kapsayacak şekilde yorumlamaktadır. Kummî, kendisini de dahil ettiği senet zincirinde verdiği rivayete göre;

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun örneği, içinde çerağ bulunan kandil gibidir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir (en-Nûr 24/35) âyetinde geçen mişkat, Hz. Fatıma; Misbah, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. *كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ* /inciye andıran yıldız ise yine Hz. Fatıma'ya işaret etmektedir. Rivayete göre Hz. Fatıma, dünyadaki kadınlar içerisinde inciye andıran bir yıldız mesabesinde. *يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ* (bu kandil).. mübarek bir ağaçtan yakılır. ifadesinde geçen mübarek ağaç, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed (a.s.)'a işaret eder. *نَارٌ نُورٌ* ne batıda ne de doğuda olan bir Zeytin ağacı, ifadesi Hz. Fatıma'nın ne Yahudi ne de Hristiyan olduğuna işaret etmektedir. *يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ* yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık verir ifadesi, Hz Fatıma'dan ilmin fişkırdığına işaret ederken, *نُورٌ عَلَى نُورٍ* nur üstüne nur ifadesi ise peş peşe gelen imamları doğurduğu anlamına gelmektedir (Kummî, 2014: II/707).

5.1.3.2. Hz. Ali'nin İmametini Karşısında Oldukları İleri Sürülenlere Dair Mübhemâtın Yorumu

Kummî, Kur'ân'daki mübhemler üzerinden Hz. Ali'nin şahsı hakkında özellikle İmâmet gibi siyasi meselelerde aşırı yorumlarda bulunmaktan kaçınmaz. Hatta Hz. Ali'yi Allah'ın âyeti olarak görmenin yanı sıra diğer on iki imamı da Allah'ın âyeti olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin ona göre *لِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا* Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız (en-Nisa 4/56) âyetinde zikredilen "âyetler" ifadesi bu anlamda kullanılmıştır (Kummî, 2014: I/207). Kummî, Hz. Ali ve diğer imamları Allah'ın âyeti olarak görürken onların karşısında olanları ya da onların imametini kabul etmeyenleri ise bozguncular veyahut yoldan çıkanlar olarak görmektedir. Kummî, Câfer-i Sâdık'a dayandırdığı bir rivayete göre *أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا يَوْسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ كَالْمُجْرِمِينَ يَدْعُونَنا بِنِجْمَاتِهِمْ هُمْ يَسْتَمْتِعُونَ* Yoksa biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız? (es-Sâd 38/28). âyetinde bahsi geçen "iman edip salih amel işleyenler ve müttaki olanlar", Hz. Ali ve onun arkadaşlarıdır. Fakat "yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar" Heber, Züreyk ve onların arkadaşları; "fuccar/yoldan çıkanlar" ise Heber, Delâm ve onların arkadaşlarıdır. Kummî'nin, kurnaz tilki manasına gelen Habter (İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, habter maddesi.) lakabını Hz. Ebû Bekir için, uğursuzluğu ifade ettiği için mavi renk anlamında kullanılan Züreyk ve kapkara anlamına gelen Delâm (İbn Fâris, *Mu'cemu Makayisi'l-Luğa*, d-l-m maddesi; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, d-l-m maddesi) lakaplarını ise Hz. Ömer için kullandığı anlaşılmaktadır (Kummî, 2014: III/ 880-881).

Yine benzer şekilde Kummî'nin iddiasına göre;

أَوْ كَطَلْمَاتٍ فِي بَحْرِ لَجِّي يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظَلَمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

Yahut dalga, üstünde yine dalga, onun üstünde de bulutla (kara bulut gibi bir dalga ile) kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerinde karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur (en-Nûr, 24/40) âyetinde geçen *كَطَلْمَاتٍ* /karanlıklar gibi ifadesinden maksat, Ebû Bekir ve Ömer; devamında gelen *بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ* birbiri üstüne kapladığı engin bir denizde ifadesi ise na'sel yani Osman'dır. *مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ* onun üstünde bir dalga ifadesinden maksat Talha ve Zübeyr; *بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ* birbiri üstüne karanlıklar ifadesinden maksat ise Muaviye, Yezid ve Umeyye oğullarının fitneleridir. *إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ* Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur ifadesini ise özetle Kummî şöyle yorumlamaktadır: Mümin karanlık içerisinde elini uzattığında Hz. Fatıma'nın evladından bir imam bulamayacaktır. Gerçekte o, kıyamette nurundan istifade edebilecek hiçbir imam bulamayacaktır (Kummî, 2014: II/711). Kummî yine bu âyetle ilgili verdiği rivayet zincirinin son halkası olarak kendisini göstermekte; sırasıyla Muhammed b. Hemmân, Câfer b. Muhammed b. Malik, Muhammed b. Hüseyin, Hasan b. Ali, Sâlih b. Sehl'in ismini sıralamakta ve o da Ebû Abdullah'tan rivayet ederek bu bilgiyi aktarmaktadır.

Yukarıda zikredilen âyetlerdeki mübhemâtın yorumunda Kummî'nin benzer yaklaşımını başka âyetlerde de görmek mümkündür. Örneğin ona göre, *شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي* *Allah, "dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin çağrıda bulunduğun şey (İslâm dini), müşriklere ağır geldi. Allah, ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır (eş-Sûra 42/13) âyetinde din kelimesinden maksat, İmam Ali; müşriklerden maksat ise Hz. Ali'nin Velâyetini inkâr edenlerdir (Kummî, 2014: III/934-935).*

6. Değerlendirme ve Sonuç

Evvela Kummî'nin mübhemât hakkındaki yorumları, sıradan bir müellifin yorumları gibi görülemez. Zira, Şia'nın önemli bir kesiminin yanında hatırı sayılır bir konuma sahip olduğu unutulmamalıdır. Kummî, İmamîye Şia'sının fakihî olarak bilindiği gibi hadis alanında da sika ve hasenü'l-hal olup otorite kabul edilen bir isimdir. Bu da onun kendinden sonraki pek çok isim üzerinde etkili olmasına neden olmuştur. Örneğin Şiilerin en güvenilir hadis kaynakları arasında sayılan *el-Kâfi* adlı eserin müellifi ve Kummî'nin öğrencisi olan Muhammed b. Yakub el-Kuleynî (ö.328/940) ondan pek çok hadis rivayet etmiştir. Benzer şekilde modern dönem müfessirlerinden Tabâtabâî (ö. 1401/1981) de Kummî'nin hadis alanında sika bir isim olduğunu kabul etmektedir (Fuat Admı, 2020: 21-22). Kısacası Kummî'nin İsnâaşeriyye Şia'sı mensupları nezdindeki rolü tartışmasızdır. Muhtemelen bu rolü, onun mübhemâta dair yorumlarının kısmen de olsa bazı Şiî müfessirler üzerinde etkili olmasına neden olmuştur. Bunu bazı âyetlerdeki mübhemâta dair yorumlarda görmek mümkündür. Örneğin, yukarıda Kummî'nin ideolojik yorumları bağlamında zikredilen âyetlerdeki mübhem ifadelerden olan "sırate'l-müstekim" in yorumu noktasında, klasik dönemin önemli Şiî müfessirlerinden olan Tûsî'nin kısmen de olsa Kummî'den ilham aldığı söylenebilir. Tûsî'ye göre sırat-ı müstakim ifadesinden maksat, Allah'ın emrettiği tevhit yolu ve kendisine itaat edilmesini emrettiği Velâyetin yoludur. Bu görüşte olduğu anlaşılan Tûsî, sırat-ı müstakimden maksadın Allah'ın kitabı, İslam, Allah'ın dini olduğu yönündeki rivayetleri makbul karşılamaktadır. Bununla birlikte sırat-ı müstakimden kastedilenin Allah ve Hz. Peygamberin yanı sıra Ehl-i Beyt, imamlar ve onların makamlarında mukim bulunanlar olduğu yönündeki görüşe de sıcak bakmaktadır. Esasen Tûsî, âyetin anlam olarak mezkûr görüşlerin tamamına hamledilebileceğini düşünmektedir. Ona göre bu hususta tahsisi gerektirecek bir durum yoktur (Tûsî, t.y.:I/40-41). Diğer taraftan Şia'nın klasik dönem müfessirlerinin bir başka meşhur isimlerinden olan Tabersî de sıratel'l-müstakim hakkında Tûsî ile neredeyse aynı ifadeleri kullanarak benzer bir yaklaşım içerisinde olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Tabersî, 2005: I/67). Böylece hem Tûsî hem de Tabersî'nin sırat-ı müstakimin anlamı hakkında Kummî'nin görüşünü de kapsayacak şekilde daha kapsamlı bir anlam yelpazesini tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Modern dönem Şiî müfessirlerin sembol isimlerinden olan Tabâtabâî'nin (ö. 1981) ise bu konuda daha mutedil bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Tabâtabâî, herhangi bir kayıt ya da şart olmaksızın sırat-ı müstakimin Allah'a

götüren bütün yollar manasına geldiğini belirtmektedir (Tabâtabâî, 1997: I/31-32). Ona göre sapkınlığın, şirkin ya da zulmün bulunduğu yolların hiçbiri sırat-ı müstakim değildir. Tabâtabâî, ayrıca âyette sözü edilen sırat-ı müstakimi niteleyen bir sonraki ayette zikredilen "kendilerine nimet verilenlerin" ise *peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kişiler* olduğunu belirtmektedir. Böylece sırat-ı müstakimi bahsi geçen zümrelerin yolu olarak nitelemektedir. Kısacası Tabâtabâî'nin, sırat-ı müstakimi herhangi bir mezhep ya da anlayışa indirgemeden yorumladığı anlaşılmaktadır.

Mübhemât konusunda sadece Tabâtabâî değil Kummî'den etkilendikleri söylene de Tûsî ve Tabersî'nin de Kur'an'daki bir kısım mübhemâtın yorumlanmasında ağırlıklı olarak mutedil bir yaklaşım içinde oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin yukarıda zikri geçen Bakara Sûresi'nin ilk âyetleri ekseninde Kummî, mezhebî anlayışı öne çıkaran yorumlar yaparken Tûsî ve Tabersî bu hususta daha ölçülü yorumlarda bulunmaktadırlar. Hem Tûsî hem de Tabersî'ye göre *إِشْتَبَاهُ كِتَابُ* *İşte bu kitap* ifadesi Kur'an'a işaret etmektedir. *لَا رَيْبَ فِيهِ* *onda asla şüphe yoktur* ifadesi ise Kur'an'ın özü itibariyle gerçeği beyan eden, hidayet kaynağı, hak ve muciz olduğunu belirtmektedirler. *هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* */O, müttakiler için bir yol göstericidir* ifadesinde geçen müttakilerden maksadın ise yaptıkları salih amellerle Allah'ın azabından sakınanlar olduğunu söylemektedirler (Tûsî, t.y.: I/50- 53; Tabersî, 2005: I/47). Benzer bir şekilde Tabersî'ye göre *لَقَدْ جِئْتُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لَاحِقُونَ* *Andolsun, size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarınsınız.* (ez-Zuhrûf, 43/78). âyetinde bahsedilen "hak", Allah'ın elçilerinin insanlara getirdikleri ilahî mesajlardır (Tabersî, 2005: 9/74).

Diğer taraftan Kummî'nin âyetlerdeki bazı mübhemâtı Hz. Ali'ye muhalif olarak gösterdiklerinin aleyhine yorumlarken hem Tûsî hem de Tabersî'nin bu hususta daha mutedil yorumlarda buldukları görülmektedir. Örneğin Tûsî, Mücahid (ö. 103/721) aracılığıyla İbn Abbas'a dayandırdığı rivayete istinaden, *إِنْ الدِّينَ كَفَرُوا وَصَدُوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ* *Şüphesiz inkâr edenler ve Allah'ın yolundan sapanlar...* (Muhammed 47/1) âyetinde bahsi geçen inkârcıların Mekkeli inkârcılar olduğunu söylemektedir. Ona göre burada Cenab-ı Hak, Allah'ın birliğini inkâr eden onun yanı sıra başka ilahlara ibadet edenlerdir. Onlar vahiy konusunda Hz. Peygamber'i yalanlayanlar ve Allah'a ibadet etmek isteyen onun birliğini ikrar edip Hz. Peygamber'i tasdik edenleri engelleyenler, İslam'dan alıkoyanlardır (Tûsî, t.y.: IX/280).

Tabersî'ye göre *وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا نَأْتِيكُم بِالنَّارِ* *De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Şüphesiz biz zalimler için (öyle bir) ateş hazırladık..."* (el-Kehf 18/29) âyetinde geçen "hak"tan maksat, Kur'an-ı Kerim'dir. Ayrıca aynı âyette yer alan "zalimler"den maksad da Allah'tan gayrı başkasına ibadet etmekle kendilerine zulm eden inkârcılardır (Tabersî, 2005: III/258). Tûsî, herhangi bir kayıt koymaksızın âyetteki "hak" ifadesini Hz. Peygamberin Allah'tan aldığı ilahi emirler, "zalimler" ifadesini ise karşı çıkanlar olarak yorumlamaktadır (Tûsî, t.y.: VII/34). Kısacası Kummî, her iki âyetteki mübhem ifadeleri kendi ideolojik anlayışına uygun yorumlarken, Tûsî ve Tabersî'nin yaptıkları yorum âyetin zahiri ifadesine daha uygun düşmektedir. Dolayısıyla mübhemât bağlamında

Kummî'nin aşırı sayılabilecek değerlendirmelerinin çok fazla karşılık bulmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Kummî'nin Kur'an'daki mübhemâti ideolojik yorumları için bir araç yaptığı anlaşılmaktadır. Bu husustaki onun yaklaşımının temelinde "Şia'nın İmâmet anlayışı" yer almaktadır. Kur'an'da geçen "veliy, veled, valideyn, eb, istikamet, al, beyt, race'a ve irtedda," gibi kavram ya da kelimelerin neredeyse tamamını; ya ehli-beytin faziletine ya da Velâyetin hakkaniyetine veyahut buna karşı çıkanların zem edilmesine, inkârcılıkla itham edilmesine dönük yorumlamaktadır. Başka bir ifadeyle siyasi refleks, mübhemâta dair neredeyse bütün yorumlarında kendini hissettirmektedir. Onun yaklaşımında Kur'an'ın esas iniş amacı Hz. Ali'nin imâmetini ispatlamaktır. Hulasa-ı kelam, aşırı siyasi bir temayülün onun tefsirine hâkim olduğuna müşahede etmekteyiz.

Özetle Kummî Hz. Ali, imâmet, onun taraftarları ya da ona karşı olarak gösterilenler hakkında Kur'an'ın zahiri ifadesi, âyetlerin bağlamı gibi delillere açıkça aykırı, tevhit inancını zedeleyici pek çok ideolojik yorumunu Kur'an'daki mübhemât bağlamında serdetmekten çekinmemektedir. Kummî ve onun benzerlerinin bu husustaki yaklaşımını tenkit etmek ve yanlışlarını ortaya koymak için ölçüt olarak sadece rivayet kanalının sıhhati yeterli bir argüman değildir. Çünkü yalnızca rivayet bilgisinin "sıhhati" esas alınarak mübhemâta ilişkin yorumların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi zordur. Aksi durum, beraberinde yeni tartışmalara kapı aralayacaktır. Bunun yerine Kur'an'daki mübhamâtın yorumunda "sahih" kanalla gelen bilginin yanı sıra âyetin bağlamı ve Kur'an'ın genel ilkelerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu yolla Kur'an'a muhalif ideolik yorumların önüne geçilebilir.

Kaynakça

- Admış, F. (2020). Kummî Tefsiri'nde İmâmet Anlayışı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Buğda, S. (2020). Fıkıh Usûlü Geleneğinde Münâzara (Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin el-Minhâc fî Tertîbi'l-Hicâc Eseri Bağlamında). Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(2), 1745-1773.
- Cerrahoğlu, İ. (1993). Tefsir Usûlü. Ankara: TDV Yayınları.
- Demir, A. (2020). İmâmiyye Şia'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İbn Faris, A. (1979). Mu'cemu Mekâkiyisi'l-Lugâ. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrût: Dâru'l-Fikr.

- İbn Kuteybe. A. (1978). Tefsîru Gâribi'l-Kur'an. thk. Seyyid Ahmed Sakar. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, M. (1993). Lisânü'l-Arab. Beyrût: Dâru Sadır.
- İbn Teymiyye, A. (1972). Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr. thk. Adnan Zarzur, b.y.: y.y.,
- İbnü'l-Cevzî. C. (1984). Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr. Beyrut: el-Metebetu'l-İslâmî.
- İsfahânî, H. (ts.) Müfredat Elfâzi'l-Kur'an, Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- İsfahânî. H. (ts). el-Müfredât fî Gâribi'l-Kur'an. Riyâd: Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz.
- Kummî, A. (2014). Tefsîru'l-Kummî. thk. Müessesetu'l-İmâm Mehdî. Kum: Müessesetu'l-İmâm Mehdî.
- Mâtürîdî, M. (2005). Te'vilâtu Ehl-i Sünne. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Özel, A. (2002). Kummî. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 26/371-372.
- Semin el-Halebî. A. (1996). 'Umdetu'l-Huffâz. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Seved. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Suyûti. C. (2008). el-Hudayfî. el-İtkân Fî Ulûmi'l-Kur'an. thk. Mustafa Şeyh Mustafa. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- Suyûti, C. (1992). Müfhimâtu'l-Akraân fî Mübhemâti'l-Kur'an. thk. Taha Abdurraûf Sa'd. Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turas.
- Tabatabaî. M. (1997). el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an. thk. Şeyh Hüseyin el-a'lemî. Beyrut: Müessesetu'l-A'lemî.
- Taberî, M. (2001). Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an. Kahire: Hecer.
- Tabersî. F. (2005). Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an. Beyrut: Dâru'l-Ulûlm.
- Tusî, M. (1937). el-Fihrist. Necef: Matba'atu Haydariyye.
- Tusî. M. (ts). et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'an. thk. Ahmed Habib Kasîr el-Amilî b.y.: Mevkiu'l-Câmiati'l-İslâmiyye.
- Üzüm, İ. (2003). Kütüb-i Erbaa. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 27/4-6.
- Zeccâc. İ. (1988). Me'âni'l-Kur'an ve İ'râbu. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. Beyrut: Alemu'l-Kutub.
- Zerkeşî, B. (1957). el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütubi'l-Arabiyye-Faysal İsa el-Bâbî el-Halebî.

Extended Abstract

Al-Qur'an Al-Kareem is an 'divine kalam that has the character of addressing every century from its revelation until the end of the world and contains messages for all people. This feature of it is accepted just because of its universal character. It is known that the Qur'an largely preserves the linguistic features of the society it was descended to. It is necessary to know that it involved words or concepts similar to those the Arabs used, yet it had a unique structure. In other words, the Qur'an challenged the Arabs by using the subtleties of language they used in their spoken language or literary discourse. On the other hand, the presence of some expressions or ahkam regarding the events or situations in the period, when it was revealed, does not overshadow its universality.

Mubhemâtu'l-Qur'ân is defined as human, angel, jinn, community, indefinite time and place, star, animal, direction and numbers, which are expressed with pronouns, common nouns, demonstrative nouns and relative nouns.

Despite its literal definition It would be beneficial to consider the mubham expressions in the Qur'an as one of its stylistic features. Unlike the Torah, the Qur'an does not give much space to details about the person, place and time. In fact, it cannot be said to have such a purpose. The purpose lying in the expressions of the Qur'an is not to give historical or geographical information specific to the person and place, but to reveal universal principles through these elements. As a matter of fact, in the Qur'an such subjects are generally mentioned with mubham expressions. In short, the Qur'an includes messages directed towards everyone, not a certain group or people living in a certain period.

It is not possible to know the meaning of every mubhemat in the Qur'an; and there is no obligation to make researches or comments about these. On the contrary, even interpretation of some mubhemât were not welcomed.

First of all, it should be noted that the presence of mubham expressions in the Qur'an cannot be examined with an interrogative approach and various reasons cannot be produced in this regard because it is Allah who determines the style of the Qur'an, which is His words. The Qur'an, which is from Allah in terms of both word and meaning, is protected from all kinds of intervention. Our duty is to take advantage of the subtleties of its language. With the same understanding, it is also necessary to try to understand the subtleties in the presence of mubham expressions in the Qur'an. Within the framework of this understanding, it is known that some Muslim scholars endeavor to comprehend mubhemat's inclusion in the Qur'an.

There are some criteria's of how to know the mubhem expressions in the Qur'an. Of course, the criteria's about mubhemat are of great importance. But not everything that is said about this issue is absolutely certain. It has been the case that the same person gave examples that go against the principles he has set out about mubhemat. It can be said that the mubhemat in the Qur'an was not a subject of much curiosity in the period of revelation. There may be several reasons for this. It seems as the strongest possibility that the Companions (of the Prophet Mohammad) who witnessed the process of revelation (nuzul) were naturally aware of the information regarding the mubhemat in the Qur'an. In addition, the Companions may not have felt the need to learn

or wonder about the mubhemat in the Qur'an. As a matter of fact, when needed The Prophet Mohammad (s.a.v) explained the mubhemat to them. However, it is difficult to say the same things for posterior generations. After the reign of Nüzûl, the only way to be aware of this information was narratives.

The soundness of the narration channel is of great importance in knowing the mubhemat in the Qur'an. However, it is more important to take as basis an understanding based on science far from bigotry in determining the sound criteria on this subject. It is necessary to determine the narrations with objective criteria without sectarian concerns. It cannot be said that some names, especially members of Shia, have given a good test in this regard. el-Qummî, one of the pioneers of the Shiite commentators, can be given as an example. As a matter of fact, el-Qummî is known as the scribe of Imamiyye Shia. In addition, it is a name that is accepted as an authority in the field of hadith and is a sika and hasenü'l-hal. el-Qummî; Thanks to this feature of him, he has been effective on many people after him. However, it does not mean that el-Qummî had a great influence on all the Shiite interpreters in terms of mubhemat. For example; el-Qummî made comments highlighting his own sectarian understanding in the context of the first verses of the surah of al-Baqara. But Tusî and Tabersî, who are one of the Shiite interpreters, made more moderate comments on this issue. el-Qummî, interprets some of the mubhams in the Qur'an, against those who are against Ali. On the other hand, it is seen that both Tusî and Tabersî made more measured comments in this issue.

El-Qummî comments many mubham expressions or words in the verses in the context of velayate and imamate. el-Qummî, based on the narratives in this context, interprets some of the mubhams in terms of the imamate of Ali and other imams who are seen as innocent by Shia members. Similarly, el-Qummî tries to support the Rec'at idea of the Shi'ah by interpreting the mubhemat in some verses.

It is understood that el-Qummî made the mubhemat a tool for his ideological interpretations. The basis of his approach in this matter is the "imamate idea of Shia". It displays a similar approach in many places where concepts or words such as "veliy, wlad, walidayn, istikamate, ahl, bayt, irtadda, racea" are mentioned. el-Qummî, interprets them as a way of goodness of the Ahl al-Bayt and also tries to defame those who oppose the virtue of the Ahl al-Bayt or helps to accuse such people of infidelity. In other words, el-Qummî's political reflexes are evident in almost all of his interpretations of the mubhemat. In his approach, the main purpose of the revelation of Qur'an's is it to prove Ali's imamate. In short, we observe that an overly political tendency prevails in el-Qummî's interpretation.